

BO GRANDIEN

Rydberg i katedern

Föredrag i Viktor Rydbergsällskapet, Tessinsalen,
Stockholms stadsmuseum, lördagen 22 april 1995

Låt mig börja med att säga något personligt om varför Viktor Rydberg råkar ha en speciell betydelse för mig. Det första är att jag har äran att sitta i den lärostol, vars förste innehavare var just Rydberg. Han hade börjat sin akademiska lärarbana 1884 - vid en ålder av 56 år - då han kallades till professor i kulturhistoria vid Stockholms högskola, numera Stockholms universitet. Fem år senare, 1889, bytte han den professuren mot en nyinrättad i de bildande konsternas teori och historia. Medlen till den hade donerats av makarna J A och Elisabeth Berg och kallas därför fortfarande den Bergska professuren, och det är den jag innehar. Efter Rydberg och före mig har den innehafts av Osvald Siren, Andreas Lindblom, Henrik Cornell, Karl Erik Steneberg, Sten Karling och Patrik Reuterswärd - ett förpliktande sällskap.

Nu finns det en annan professur vid Stockholms universitet, som kallas Viktor Rydbergsprofessuren i antikens kultur och samhällsliv. Men den har tillkommit under senare decennier och har ingenting mer att göra med Rydberg än själva ämnet. Det är till den Bergska från 1889 som Viktor Rydberg är direkt knuten, och på mitt tjänsterum hänger ett porträtt av honom, utfört av Oscar Björck.

Så jag tyckte, när jag hade fått denna professur 1989, att det skulle vara lämpligt att inleda verksamheten med en serie doktorandseminarier om Viktor Rydberg. Men jag undrade hur aktuell han kunde tänkas vara idag. "Tomten" är ju en av de få dikter svenskarna ännu kan utantill, delar av den åtminstone, och "Singoalla" trycks fortfarande i nya

upplagor. Det görs både film och opera av den. Men hur var det i övrigt'?

Trots att få författare blivit så grundligt utforskade - av Örjan Lindberger, Victor Svanberg, Sverker Ek, Sten Lundwall, Hans Granlid - var jag inte säker på att han hörde till dagens följeslagare. Men när jag höll mitt första seminarium och framförde detta tvivel hördes energiska protester från två herrar som infunnit sig. De representerade det nybildade Viktor Rydbergsällskapet.

Det andra skälet till att jag kom att intressera mig för Rydberg var att jag från min långa tid i Dagens Nyheter - jag arbetade där i 25 år - erinrade mig Olof Lagercrantz. Han uttalade sig vid lunchbordet alltid mycket uppskattande om Rydberg, trots att han i sin Strindbergsbiografi kallar honom "det heliga diktarkallets storsigillbevarare". Lagercrantz hade tagit upp Viktor Rydberg i tidningen 1959, då han skrev tre mycket djupt engagerade artiklar till försvar för honom. Artiklarna hade rubrikerna "En uppretad ärkeängel", "Rydberg och de eviga kvalen" och "Rydbergs oskuld".

Lagercrantz skriver att han upprörts av det övervåld eftervärlden utövat mot det centrala i Viktor Rydbergs personlighet och de förvrängningar och misstolkningar hans verk utsatts för. Rydberg hade beljugits och förtalats, stängts in i de trängsta fållor och "berövats sina vapen och sin vrede, vilka i stället delats ut till de medtävlare som aldrig skulle ha kommit på tanken att beträda de branta stigar där han var hemmastadd".

Lagercrantz tog upp Viktor Rydbergs kamp mot kyrkan och för friheten, hans radikala samhällsengagemang och hans stora problemdikter som "Prometeus och Ahasverus" och "Den nya grottesången".

De här artiklarna väckte debatt och mothugg, och en av dem som hade invändningar var Vilhelm Moberg. För honom verkade bilden av Viktor Rydberg som revolutionären,

upprorsmannen och den rebelliske diktaren helt främmande. Han uppfattade i stället Rydberg som garant för det bestående. Visserligen hade han börjat som rebell, men det oskariska samhället hade avväpnat honom genom att öppna sin famn för honom. Det hade gjort honom till svikare. Han svek sina ideal och sig själv. Den tanke- och trosfrihet han stred för förklarade han som brottslig.

Vilhelm Moberg syftade på Rydbergs handlande i tryckfrihetsmålet mot Hjalmar Branting 1888. Bakgrunden var, som alla här vet, att Axel Danielson hade infört en religions-smädande artikel i sin tidning *Arbetet* i Malmö. För det åtalades han för hädelse och dömdes till fängelse. Branting ville visa solidaritet mot Danielson och tryckte av den fällda artikeln i sin egen tidning, *Social-Demokraten*. Också han åtalades för hädelse.

Rydberg utsågs till medlem av tryckfrihetsjuryn, och till oerhörd besvikelse för alla frisinnade och radikala fällde han med sin utslagsröst Branting.

Man erinrade om att han själv lika gärna kunde ha blivit fälld för hädelse, när han i "Bibelns lära om Kristus" 1862 hade förnekat treenigheten och Kristi gudom. Den hade på sin tid väckt ett enormt uppseende och gjort honom till hjälte för alla som ville tänka fritt i trosfrågor.

Just detta vändes nu emot honom. "Ännu en man överbord", hette det bittert i en tidningsartikel, och Branting skrev: "Avfallets vanära klibbar nu vid ett namn, som förr nämnts med aktning även av dem, vilka ej liksom han stannat på halva vägen".

Fyra år tidigare, 1884, hade ett annat tryckfrihetsmål varit uppe i Stockholms rådhusrätt. Det gällde August Strindberg, som åtalats för några hädiska formuleringar i "Giftas". Vid förhandlingarna förnekade Strindberg att han hädat Gud. "Skulle med Gud menas Kristus", sade han, "måste jag anmärka att förnekelse av Kristi gudom ej ansetts hittills som smädelse av Gud. Så ansåg åtminstone ej den

kommun som både tillsatt denna domstol och den professor i kulturhistoria, vars förnämsta merit var den berömda skriften Bibelns lära om Kristus".

Genom att dra in Rydbergs namn hoppades Strindberg och Bonniers att få moraliskt stöd av honom. Det var, konstaterar Lagercrantz, ett skickligt grepp. Men Rydberg, i den nya sociala position han vunnit, var inte längre road av att hans ungdomsskrift kallades hans främsta merit. I stället drog han sig undan.

De båda tryckfrihetsprocesserna inträffade under Rydbergs professorstid. 1884 hade han ju blivit utnämnd till professor i kulturhistoria vid högskolan. Men det rubbade knappast den starka ställning han vid denna tid hade i svenskt samhälls-och kulturliv.

Ingen åtnjöt en sådan auktoritet, och när han yttrade sig i officiella angelägenheter lyssnade alla. Han förblev till sin död, trots dessa rispor i bilden, något av ett officiellt svenskt samvete. Eftervärldens bild av Rydberg som "den ädelt marmorvite tänkaren, upphöjd över vardagen, en aning naiv och farbroderlig i sin stil, med smak för gossekärlek", stämmer inte alls överens med samtidens.

När jag ser på Oscar Björcks porträtt av honom i mitt tjänsterum - han framstår där som en kraftigt byggd man, med frisk färg i ansiktet och kraftig mustasch, tänker jag på de många likheter som faktiskt finns mellan honom och en annan stor småländsk författare, nämligen just Vilhelm Moberg. Bådas fäder var soldater, båda hade haft en fattig barndom, båda hade lärt sig skriva skönlitteratur genom att författa följetonger. Båda hade varit journalister, båda hade kämpat för frihetens sak. Båda var kraftigt byggda, Rydberg hade ju - om jag inte minns fel - vid relativt sena år slagit ned en man som förföljde en kvinna på Hisingen utanför Göteborg. Men båda var trots detta ytterligt känsliga, personligt sårbara, ömtåliga, benägna för melankoli och självömkan.

Det var glansen kring Viktor Rydbergs namn som fick styrelsen för den nybildade Stockholms högskola att knyta honom till sig. Ledande kretsar i huvudstaden hade länge önskat att han skulle byta ut Göteborg mot Stockholm, bl a Oscar II själv.

Planerna på att upprätta ett universitet i Stockholm hade tagit ny fart under det liberala 1860-talet. Det var det decennium då den nya kommunallagen kom till, näringsfriheten infördes och ståndsriksdagen avskaffades till förmån för ett mera rättvist tvåkammerssystem. Man kämpade för dessa demokratiska reformer i en stämning av optimism och framstegstro. De gamla universiteten i Uppsala och Lund betraktades av de frisinnade som föråldrade och förstenade. De ägnade sig åt död läxläsning, skolastik, lärdomspedanteri och onyttig spekulation i stället för att svara mot den nya tidens krav. Nej, mitt i strömmen av moderna idéer, i storstaden och inte avsomnade landsortshålor, skulle det nya universitetet ligga.

Och det skulle ha en helt annan karaktär än de gamla. Idealet var en akademi av samma slag som *College de France* i Paris. I en sådan skulle det inte förekomma examensplugg och mödosamt hänsynstagande till inträdesfordringar och kompetensintyg men däremot - inom naturvetenskaperna - helhjärtad satsning på ren forskning och stimulans till fritt, självständigt skapande. Den humanistiska avdelningen skulle inte anställa lärare och examinators av vanligt akademiskt slag, utan kulturpersonligheter med djupare intentioner och vidare vyer. De gamla universiteten, Uppsala och Lund, kunde gärna få rota med att utbildade präster och ämbetsmän.

Rydberg hade själv i Göteborg på 1860-talet kommit i kontakt med precis samma idéer, då tankarna på en högskola lanserades också där. De första planerna hade gjorts upp av Rydbergs vän och publicistiske kollega, S A Hedlund. Inte heller han ville ha en examineringsmaskin för

blivande ämbetsmän. Därför skulle den planerade högskolan sakna alla betyg och examina och i stället verka dels genom vetenskaplig forskning på ett högt plan, dels genom föreläsningar öppna för den bildade allmänheten. Också här skulle man engagera stora kulturpersonligheter som var kapabla att överskrida de traditionella ämnesgränserna - tvärvetenskap kallar vi det idag - och försöka se de enskilda fenomenen i ett brett samhällsligt perspektiv.

Detta var något som Rydberg sympatiserade med. Idealet kom egentligen aldrig att förverkligas vid Göteborgs högskola, bildad 1891, men präglade till att börja med Stockholms högskola, som inledde sin verksamhet 1878. Den första professorsuppsättningen motsvarade de uppställda idealen. Sålunda företrädde den rena vetenskapen av personer som Gösta Mittag-Leffler och Sonya Kovalevski, båda matematiker av högsta klass. Som ett bevis på högskolans fördomsfria inställning kan nämnas att Kovalevski var den första kvinnliga professorn i Sverige. Det skulle dröja ända till 1938 innan det kom en till - Nanna Swartz vid Karolinska institutet.

Den humanistiska grenen fick sin främste företrädare i Viktor Rydberg. Han gav prestige åt lärosätet och folk strömmade till hans föreläsningar, liksom de senare skulle göra till Oscar Levertins.

Att tanken på en fri högskola utan betyg snart måste överges är ju självklart. En stark falang inom styrelsen, med justitierådet Albert Lindhagen i spetsen, krävde att högskolan skulle examinera elever på vanligt sätt, inte minst med tanke på antalet unga i huvudstaden. Först då skulle Stockholms högskola på allvar kunna konkurrera med Lund och Uppsala. Men andra i styrelsen och bland lärarna höll på det "rena" idealet, och det uppstod skarpa meningsbrytningar. De praktiskt inriktade segrade emellertid, och full examensrätt fick Stockholms högskola 1904. Rydberg hade gått bort 1895, och därmed slapp han, lyckligtvis, att rätta

skrivningar. Var och en som ägnat sig åt sådant vet vilket trålgöra det är.

Högskolan handplockade sina vetenskapsmän och lärare. därför behövde Viktor Rydberg inte söka tjänsten. Frågan är om han inte är den ende universitetsprofessorn utan ett enda akademiskt betyg. Å andra sidan var han genom sitt stora kulturhistoriska författarskap meriterad för den professur han fick 1884 - det bestreds av ingen.

Men föreläsningssvana hade han hunnit skaffa sig. Fr o m höstterminen 1876 hade han anställts av Göteborgs Undervisningsfonds styrelse - embryot till Göteborgs högskola - för att hålla regelbundna offentliga föreläsningar. Fram t o m 1878 föreläste han två gånger i veckan per termin över det filosofiska ämnet "Om materialism och idealism" - föreläsningarna gavs sedermera ut i bokform. Han blev någorlunda bra betalad, och för Rydberg betydde det att han äntligen kunde lämna det dagliga arbetet på Göteborgs Handels & Sjöfarts Tidning för att helt ägna sig åt forskning och föreläsande. Det var en stor lättnad för honom.

1879 talade han om den "mänskliga odlingens historia" och 1880 om kulturförhållanden i Rom. Samma år begärde han tjänstledigt och fick detta till utgången av 1883, då han sade upp sig för att i januari 1884 tillträda professuren i Stockholm, dit han flyttade från Göteborg.

Hur var han då som föreläsare? Ja, ni vet säkert att han inte var någon lysande talarpersonlighet. Han kunde inte jämföras med estradlejon som Björnstjerne Björnson eller Lorenz Dietrichson, den sistnämnde verksam som professor vid Konstakademien i Stockholm från mitten av 1860-talet till 1875, då han kallades till professor i konsthistoria vid universitetet i Kristiania, dvs Oslo.

Viktor Rydberg kunde varken improvisera som de andra eller lära sig föreläsningarna utantill. Inte heller klarade han sig med stolpar eller korta anteckningar, utan han skrev ned föredragen ord för ord, varefter han läste innantill i manu-

skriptet. Det gjorde att han hade svårt för att reda upp situationen om något oväntat hände, t ex om manuskriptet råkat i oordning.

Hans Granlid har i sin bok om Viktor Rydberg från 1973 karakteriserat honom som talare. Även om han inte var särskilt lyckad som sådan han drog ändå publik, konstaterar Granlid, och det berodde på andra saker, framför allt på hans breda lärdom, vida perspektiv, klarhet och konkretion. Vad publiken beträffar vet man att han kunde dra upp till 300 personer och mer per gång i Stockholm. Det är ju långt ifrån de 1 000 per gång som Dietrichson lockade till sig när han föreläste på 70-talet i Svenska Slöjdföreningens regi - man var tvungen att flytta föreläsningarna från Slöjdskolans hus på Mäster Samuelsgatan till Blasieholmskyrkan, Stockholms största predikolokal - men drygt 300 var ändå mycket nog.

Rydberg höll liksom i Göteborg två föreläsningar i veckan, var och en på cirka två timmar. Att förbereda dem krävde fyra av veckans sju dagar, och Rydberg förnekar inte att verksamheten förde med sig både nervositet och otålighet. I ett brev förklarade han att varje rad var resultatet av "ett petigt arbete, emedan jag vill vara säker i mitt omdöme, där jag kan bilda mig ett sådant, och hvarken vill säga för mycket eller för litet. Därtill kommer besväret att förjaga tankesvärmar, som komma öfver mig vid snart sagdt hvarje detalj af de ämnen, jag har att behandla, men som måste tillbakaträngas, emedan de vilja drifva mig till höger och vänster om den raka linje, som jag måste följa, emedan hon är den kortaste och tiden är knapp och åhörarne måste framåt.

Fördelen med att Rydberg skrev manus till sina föreläsningar är att man kan läsa dem än i dag. Han sparade dem, och en hel del blev tryckt genast i tidningar och tidskrifter, annat har andra utgivare tagit hand om. De föreläsningar han höll i kulturhistoria vid Stockholms högskola har näs-

tan alla kommit ut i tryck, och av dem han höll i konsthistoria har de två första terminernas publicerats. Utöver det har några enstaka föreläsningar utgivits, men resten kan man studera i manuskript i Viktor Rydbergsarkivet på Kungl Bibliotekets handskriftsavdelning. Det är mycket enkelt att få fram dem, det tar bara några minuter, så har man pärmarna och buntarna på bordet framför sig. Manuskripten är utförda med Rydbergs prydliga och lättlästa, lite tunna, lätt lutande handstil. Sviten av föreläsningar sträcker sig ända till hans död 1895.

1884 och 1885 höll han två föreläsningsserier i kulturhistoria, den ena behandlande seder, bruk, konst, samhälle och religiöst liv i det antika Rom, den andra forngermanska förhållanden. Halva 1886 var han tjänstledig på grund av sjukdom, och under den andra halvan föreläste han om vetenskap och litteratur under romersk kejsartid. 1887 övergick han till medeltiden för att under vårterminen 1888 nå fram till korstågen. Under höstterminen hade han tjänstledigt, men då inträffade något dramatiskt som tvingade honom att tänka om. Högskolans inkomster hade minskat, och verksamheten måste inskränkas.

Två ledigblivna professurer - i botanik och mineralogi och geologi - kunde inte återbesättas, och till Rydbergs professur fanns det inte längre medel. En allmän oro uppstod bland lärarna, men för Rydbergs del löstes problemet genom att han uppmanades att överta den konsthistoriska, ännu ej tillsatta professur som hade donerats av den tidigare nämnde J A Berg, nyss avliden, och dennes maka Helen Berg. Berg hade nog mellan raderna menat att Rydberg, som han känt personligen och beundrade, skulle få professuren. Rydberg svarade ja efter stor tvekan, och tillträdde den nya befattningen i januari 1889.

Det kan vara skäl att säga något om J A Berg. För Stockholms universitet är han en viktig person, inte bara genom att han donerade Viktor Rydbergs professur utan framför allt

därför att han skänkte sin stora konstsamling till lärosätet. Samlingen hänger i Spökslottet vid Drottninggatan, som är universitetets representationslokal.

Berg var född 1827 i Linköping, tog ingenjörsexamen vid Teknologiska institutet i Stockholm och blev sedan officer vid Flottans ingenjörkår, där han 1861 utnämndes till kapten. Tillsammans med sin chef, järnvägsbyggaren överste Nils Ericson uppfann han ett system som automatiskt stängde och öppnade dammluckor i Stockholms sluss vid förändrade vattenstånd.

Han ledde också byggandet av kajer i Stockholm, bl a den vackra kajen på Blasieholmen utanför Nationalmuseum. Kajen blev färdig när museet öppnade 1866.

Samtidigt grundade han en byggnadsingenjörsfirma som fick fullt upp att göra då industrialiseringen började ta fart i Stockholm under 1860- och 70-talen, gründerperioden. Bl a introducerade firman huggen gatsten i stan och hade egna stenbrott för ändamålet. Berg var också intresserad av politik, valdes in i stadsfullmäktige och ägde en stor post av aktierna i Aftonbladet, vars styrelse han tillhörde. 1874 köpte han egendomen Heleneborg på Söder, det sedermera s k Gubbhuset. Där kunde han inrätta sig stort med sin växande konstsamling.

Hans första fru hade dött 1866. 1882 gifte han om sig med en kvinna av engelsk börd, Helen Elisabeth Pardoe Bligh. Hon hade varit anställd i Sverige som lärarinna i engelska vid ett flickinternat. Där hade hon haft bland eleverna två döttrar till den förmögne grosshandlaren Fritz V Hasselblad i Göteborg. Den ena av dem var Susen Emilia, som gifte sig med Viktor Rydberg 1879. Den vänskap som hade vuxit fram mellan henne och Helen Bligh blev skälet till att Viktor Rydberg och familjen Berg kom att träffas. 1884 stod Rydberg fadder åt makarna Bergs andra dotter. I april samma år dog Berg av ett plötsligt slaganfall.

Året dessförinnan, 1883, hade han donerat 60 000 kr till högskolan för en blivande professur i konsthistoria. Efter hans död i april 1884 donerade änkan Helen Berg ytterligare 40 000 till den planerade professuren. Det var dessa medel som 1889 anvisades till Viktor Rydbergs nya befattning.

Att Rydberg tvekade att ta emot den hade flera orsaker. Visserligen hade han länge intresserat sig för konsten och i Göteborg erbjudit sig att föreläsa om antik skulptur. Men han tyckte att han saknade empiriska kunskaper i ämnet och att det var länge sedan han aktivt ägnat sig åt konstverk. Hans egentliga forskning i ämnet gick tillbaka till de studier av antikens och renässansens kultur som han bedrivit i Rom 1874 och som under 1870-talet resulterat i böckerna "Romerska kejsare i marmor" och "Romerska dagar". Till 70-talets konsthistoriska författarskap hörde också uppsatserna om Antinousbilderna och om Afrodite från Melos.

Jag vill i detta sammanhang påpeka att Rydbergs konsthistoriska arbeten börjar bli föremål för ett nytt intresse från forskningens sida. Särskilt Hans Henrik Brummer, docent och överintendent för Prins Eugens Waldermarsudde, har uppmärksammat dem, dels i katalogen till den stora Bocklinutställningen häromåret, dels och framför allt i en artikel i festskriften "Docto Peregrino" 1992: romerska studier tillägnade förre lektorn vid Svenska institutet i Rom, Torgil Magnusson. Brummer tar där upp Rydbergs Antinousstudier.

Själv vill jag gärna lyfta fram Rydbergs essay "Afrodite från Melos", ett mästerstycke i sitt slag och förmodligen skriven med den danske konsthistorikern Julius Lange som förebild. I essän skildrar Rydberg fyndet av statyn på ön Melos 1820 och dess senare öden, innan den hamnade på Louvren. Han har samma novellistiska upptakt som hos Lange, och analysen är föredömlig. Det är bara på slutet som han går vilse.

Där tar diktaren överhand över den konstvetenskaplige analytikern. Han tolkar statyn politiskt i enlighet med sina egna ideal: hon blir för honom skydds- och segergudinnan, en bild av den grekiska frihetskärleken och ett monument över öbornas kamp för sitt oberoende. Han är övertygad om att hon i sin hand hållit en sköld, vänt mot åskådaren och försedd med en text som berättar om denna frihetskamp. Denna risk för övertolkning uppstår alltid när diktaren är konstforskare, även om han försöker hålla sig själv på mattan. Man kan se risken hos Björnstjerne Björnson och varför inte hos Johnny Roosval.

Benägenheten att vilja tolka fritt i enlighet med sitt eget önsketänkande ligger också i linje med ett drag som enligt min mening är karakteristiskt för Rydberg: i avgörande skeden bryter han sig ur den givna ramen. Stämde inte verkligheten med vad den borde vara, så ändrade han beskrivningen av den - diskret när det gällde vetenskapen, avsiktligt och öppet när det gällde sociala frågor. Så gick han till väga som teolog, som mytforskare, som Faustöversättare och som politisk opinionsbildare. Det är på en gång amatör-ens och idealistens tillvägagångssätt, och så betar sig framför allt den som kämpar för något.

Men åter till professuren och den tvekan den föranledde. Hustrun, Susen, försökte ta tillfället i akt att förmå Viktor Rydberg att avstå från all verksamhet vid högskolan. Bakgrunden var att hon ända sedan deras giftermål hade önskat att han skulle ägna all sin tid åt forskning och författarskap och inte slita ut sig på att förtjäna brödfödan. Hon hade själv fört med sig pengar i boet och hennes familj var beredd att garantera ett oberoende liv åt Rydberg. Men han tycks ha varit för stolt för att anta ett sådant erbjudande, och som hans levnadstecknare Karl Warburg påpekar hade han tidigare levt under så osäkra ekonomiska förhållanden att han inte ville riskera att på nytt komma i en liknande situation.

Viktor Rydberg gick därför med på att ta professuren. Det bör påpekas att den var den första i Sverige som endast var ägnad konsthistoria. Vid övriga lärosäten ingick ämnet tillsammans med litteratur- och teaterhistoria i vad som med ett samlingsnamn kallades estetik. Först i början av 1900-talet separerades av praktiska skäl de olika ämnena. Den första renodlat konsthistoriska professuren i Norden var dock den som Dietrichson kallades till i Kristiania 1875.

För Rydberg gällde det att genast på vårterminen 1889 sätta igång med föreläsningar. Han löste problemet genom att ägna de fjorton första föreläsningarna åt konstteori. På så sätt vann han tid. När det gäller teorin räcker det ju med att använda sin tankeförmåga. Värre är det med konsthistorien som sådan, som kräver ett stort mått av faktakunskaper att hämta in.

För sina konstteoretiska föreläsningar valde han ämnet "Det sköna och dess lagar" - det är ju också under den titeln föreläsningarna utgavs postumt av Karl Warburg 1903.

Jag kan tänka mig att Rydberg flera gånger överraskade sina åhörare. Den första föreläsningen handlar egentligen inte alls om estetik och konst utan om kampen för tillvaron. Det var ju ett av de ämnen som engagerade Rydberg intensivt, och även om han ansåg att Darwins teori var riktig så hade människan enligt hans uppfattning ingen anledning att för sitt eget handlande dra slutsatsen att endast den starkare hade rätten. Hennes uppgift var att i stället för kampen om tillvaron sätta kampen för tillvaron. Ty människan skilde sig från djuret genom att hon satte upp mönsterbilder framför sig, ideal: sanningen, godheten, skönheten. Via den omvägen kom han in på de formdanande principerna och nådde därmed fram till de för publiken välbekanta markerna: den idealistiska estetiken med utgångspunkt hos Platon och i 1800-talets tyska filosofi.

Denna idealistiska estetik gick ut på att det goda, det sanna och det sköna utgjorde tre sidor av samma sak: Gud, det

gudomliga eller det absoluta, vilket man vill, beroende på om man var deist eller panteist. Det sanna, det goda och det sköna var livets egentliga innehåll, och den som strävade efter att finna det sköna i verkligheten träffade också sanningen och godheten. Skönheten var det synliga och sinnliga medium i vilket idéerna gestaltades, och dess definition var enheten mellan andligt och sinnligt, dvs den fulländade balansen mellan kropp och själ.

Faran med sådana resonemang och definitioner är att de blir väldigt lufttunna och svåra att använda som instrument i en konkret analys eller vid värdering av konstverk. Men om gestaltningen av det sköna avspeglade en ordnande, formdanande princip i det kosmiska eller absoluta, fanns det då inte en motsvarande organisation hos människan som gjorde att hon inte bara kunde skilja mellan skönt och fult utan också fälla allmängiltiga omdömen om detta? Det var den frågan Rydberg ställde, och det förklarar också titeln på de fjorton föreläsningarna: "Det sköna och dess lagar".

Konsthistorien visade ju, ansåg han, att det verkligen existerade något som i alla tider och av alla folk ansetts vackert. Smakriktningarna var olika, men de rörde sig trots allt kring en gemensam axel. Uppgiften måste då bli att kartlägga de lagar och principer som styrde allt detta, att finna den minsta gemensamma nämnaren för vad som konstituerade begreppet skönhet. Dit hörde förhållanden som enhet och mångfald, symmetri, rytm, proportionalitet, färglagar etc.

För att komma någon vart i sin undersökning tog Rydberg stöd t ex hos den engelska konstnären William Hogarth, som i sitt teoretiska arbete "Analysis of Beauty" talat om S-linjen som skönhetens linje eller hos den tyske konsthistorikern Winckelmann, som gett ellipsen motsvarande roll. Men det intressanta är att han gick längre och sökte stöd i den moderna experimentella, psykologiskt grundade estetiken. I sina föreläsningar introducerade han

den tyske psykofysikern Gustav Fechners undersökningar, redovisade i den för all del mycket lästa "Vorschule des Ästhetik", 1876.

Fechner hade bl a gjort experiment med tio olika rektanglar, urklippta i vit papp och utbredda huller om buller på en svart grund. De växlade i utseende från nästan kvadratiska till mycket långsträckta. Han frågade 347 försökspersoner, män och kvinnor, slumpvis utvalda ur olika samhällsklasser, vilka de fann behagligast för ögat, mest harmoniska, respektive fula eller disharmoniska. Det visade sig att de flesta föredrog just en, som i sin tur kom det gyllene snittet närmast.

Rydberg gjorde om experimentet med sina åhörare, och jag upprepade det med mina seminariedeltagare. Resultatet blev inte lika klart men kom ändå i närheten av Fechners.

Experimentet fascinerade Rydberg: "Här är en verklig skönhetslag upptäckt, därom kan intet tvivel råda, och... det gifves något som kan kallas objektivt skönt".

Men samtidigt som han tyckte sig finna ett antal skönhetslagar eller principer kunde bekräftas experimentellt hade han klart för sig att de var av elementäraste slag. Det rörde sig just om ett slags minsta gemensamma nämnare, och inte ens den mest grundliga kunskap om dem kunde hjälpa någon att göra ett konstverk. För det krävdes andra färdigheter, främst den skapande fantasin - den egenskap som Rydberg alltid satte högst, i både konst och vetenskap.

Efter denna inledande teoretiska kurs satte han med stor noggrannhet och stort tålamod igång med att föreläsa om konsthistorien från A till Ö, som vi brukar kalla det på universitetet. Det gör vi fortfarande, på grundkursen, och liksom han börjar vi med Egypten och de orientaliska kulturerna. Sedan går vi vidare, från antiken till medeltiden, renässansen, nya tiden och fram till den samtida konsten, som han närmade sig vid sin död 1895. Det finns uppgifter om att han använde någon form av ljusbilder, vilket skulle förklara att

åtskilligt i föreläsningarna består av utförliga beskrivningar av konstverk. Dråplig är Axel Klinckowströms skildring, återgiven i sällskapetets tidskrift "Veritas", nr 1, 1987, om hur Rydberg en gång fick fel ljusbild men ändå inte kunde förmå sig att ändra uppläsningen av sin i förväg skrivna text - som alltså handlade om en annan bild än den som visades.

Som nämnts är huvudparten av dessa manuskript ännu outgivna, men jag hoppas att vid tillfälle få möjlighet att analysera dem metodiskt och se om det skulle vara värt att publicera dem eller något urval av dem. När jag bläddrat igenom manuskripten har det slagit mig hur plikttroget han arbetade med sin pedagogiska uppgift, trots att det var så mycket annat, med anknytning till dagens frågor, han ville hinna med. Men, som sagt, skrivningar behövde han inte rätta, och inte examinera heller. Sådan dvärgamöda fick de hålla på med i Lund och Uppsala.